

اندیشه وحدت اسلامی از منظر آیت‌الله کاشانی: بازخوانی همگرایی فراملی در مواجهه با استعمار غرب

سالگرد کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نه تنها یادآور برهه‌ای بحرانی در تاریخ حاکمیت ملی ایران، بلکه نقطه عطفی در فهم تقاطع جنبش‌های ضد استعماری و اندیشه سیاسی علمای شیعه در سده بیستم میلادی است. در میان چهره‌های برجسته حوزه علمیه، آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی جایگاهی ویژه دارد؛ تکاپوی سیاسی او را نمی‌توان و نباید صرفاً در جغرافیای سیاسی ایران یا در چارچوب نهضت ملی شدن صنعت نفت محصور کرد. متفکری که واجد «فقه سیاسی مقاومت فراملی» بود و وحدت جهان اسلام را نه یک تاکتیک مقطعی، بلکه ضرورتی ژئوپلیتیک و تکلیفی فقهی می‌دانست.

چارچوب نظری: وحدت به مثابه قاعده «نفی سبیل»

در دستگاه فکری آیت‌الله کاشانی، وحدت اسلامی بر بنیان‌های استوار فقهی، به‌ویژه «قاعده نفی سبیل» و اصل قرآنی «انما المؤمنون اخوة» استوار است. او سلطه بریتانیا و آمریکا بر جوامع اسلامی را معلول تفرقه داخلی می‌دید و اعتقاد داشت که رهایی از استعمار تنها از طریق شکل‌گیری امت واحده امکان‌پذیر است. برخلاف برخی رویکردهای انزواطلبانه، اندیشه سیاسی کاشانی مبتنی بر «فعالیت‌گرایی فراملی» بود؛ رویکردی که مرزهای مذهبی میان شیعه و تسنن را در برابر دشمن مشترک (استعمار غرب و صهیونیسم) ثانوی می‌انگاشت.

دیپلماسی حج و پیوندهای فراملی با جهان تسنن

تجلی عینی اندیشه تقرب و وحدت در سیره عملی کاشانی، در ارتباطات گسترده او با نخبگان و رهبران جهان تسنن مشهود است:

دیدار با حسن البنا (۱۳۲۷ ش / ۱۹۴۸ م): گفتگو و توافق تاریخی او با بنیان‌گذار اخوان المسلمین در جریان مناسک حج، گامی کلیدی در ایجاد جبهه مشترک شیعی-سنی علیه استعمار بریتانیا و اشغال فلسطین بود.

حمایت از دارالتقريب بين المذاهب الاسلاميه در القاهرة: کاشانی همسو با اقدامات آیت‌الله العظمی بروجردی، پیوندی وثیق با علمای برجسته الازهر نظیر شیخ محمود شلتوت و شیخ عبدالمجید سلیم داشت و الازهر را کانون بیداری جهان اسلام می‌دانست.

مؤتمر العالم الاسلامی: پیام‌ها و سخنرانی‌های او در اجلاس‌های بین‌المللی اسلام (مانند کراچی)، بر ایجاد «اتحادیه کشورهای اسلامی» و تشکیل پارلمان مشترک اسلامی تأکید می‌ورزید.

تلاقی نهضت ملی ایران و جنبش‌های بیداری در جهان عرب

کاشانی معتقد بود نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران، فصلی از جنبش بزرگ‌تر استعمارزدایی در خاورمیانه است. به همین دلیل، او هم‌زمان از ملی شدن کانال سوئز در مصر، مبارزات استقلال‌طلبانه مردم الجزائر و رهایی عراق از قیمومیت بریتانیا حمایت می‌کرد.

در مسئله فلسطین نیز، او از نخستین فقیهانی بود که در سال ۱۳۲۶ (۱۹۴۸ م) با برپایی تظاهرات ده‌ها هزار نفری در تهران و صدور فتاوی صریح، خواستار اعزام داوطلبان مسلمان به جبهه‌های نبرد با صهیونیسم شد. این اقدامات، مسئله فلسطین را از چارچوب یک نزاع منطقه‌ای عربی به مسئله نخست سراسر جهان اسلام ارتقا داد.

درس‌های کودتای ۲۸ مرداد برای مسأله تقرب

واکاوی کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نشان می‌دهد که چگونه گسست در جبهه داخلی و تضعیف پیوندهای همگرایی، راه را برای مداخله سرویس‌های امنیتی بیگانه هموار ساخت. شکاف میان نیروهای ملی و مذهبی در ایران، همان‌گونه که کاشانی بارها هشدار داده بود، زمینه را برای بازگشت استعمار فراهم کرد.

از منظر تاریخ‌نگاری اندیشه سیاسی، آیت‌الله کاشانی نمونه‌ای درخشان از علمای شیعه است که با عبور از بومی‌گرایی باریک‌بینانه، الگویی از «جامعه الاسلامیه» و تقرب مذاهب را ارائه داد. اندیشه او ثابت کرد که اقتدار امت اسلامی در گرو تکیه بر مشترکات ایمانی، احترام متقابل میان الازهر و نجف و قم، و ایستادگی یکپارچه در برابر زیاده‌خواهی‌های قدرتهای فرامنطقه‌ای است.

